

OSMANLI DEVLETİNİN KURUCUSUNUN İSMİ MESELESİ

H. Adnan Erzi

Muhtelif tarihçiler uzun yıllardan beri Osmanlı devletinin kurucusunun isminin hristiyan, islâm ve osmanlı menbâlarında, birbirinden farklı şekillerde, zikrolunduğunu görmüşler ve bunlara istinaden bazı mülâhazalar ileri sürmüşlerdir. Bildiğimize göre, ilk defa Deguignes, arap müverrihlerinin eserlerinde *Atman* veya *Taman* bulunduğunu ve bunun arap ismi olan 'Osmân ile karıştırıldığını söylemiş;¹ Eduard Gibbons da aynı nokta-i nazara iştirâk etmiştir.² Müteakiben F. Giese, „Osman, her hangi bir türkçe ismin, msl. *Azman* 'm, islâmlaşmış şekli olabilir mi?“ şeklinde bir mesele vazetmiş,³ F. Babinger, Osman'ın hakikî isminin *Atman*, *Azman* olabileceğini kaydetmiş,⁴ J. H. Kramers de, bir mütalâa serdetmemekle beraber, islâm ve hristiyan menbâlarının tehalûfünü kısaca göstermiştir.⁵ Nihayet Moravcsik, ikinci türk tarih kongresinde okuduğu *Türk tarihi bakımından Bizans kaynaklarının ehemmiyeti* isimli tezinde, bu meseleyi esaslı surette mevzuubahs etmiştir. Müellif yukarıda verilen bibliyografyayı zikretmeyerek, evvelâ grek menbâlarında *Atman*, *Atuman*, *Otuman*, *Otman*, *Otknan* şekillerinin bulunduğunu tebarüz ettirdikten sonra, halife 'Osmân'ın isminin *Othman* şeklinde ve aslına uygun olarak kaydedildiğini, ayrıca Selim I. devrinde yaşayan şehzâde Osman ve sultan Osman II. için de aynı şeyin vârit olduğunu nazar-ı itibare alıyor, sonra diğer türk şübelerinde de bulunduğunu tesbit ettiği *Ataman* isminin esas olarak kabul edilmesini ve 'Osmân'ın yalnız arap medeniyeti tesiri ile gelmiş ve sonradan resmîleşmiş olduğunu ileri sürüyor.

¹ Deguignes, *Hanların, türklerin, mağulların ve daha sair tatarların tarih-i amâmi* (trc. Hüseyin Cahit, İstanbul, 1924), VII, 520, not. 2.

² E. Gibbons, *Histoire de la Décadence et de la chute de l'Empire Romain* (frns. terc. 1839, Paris), II, 794.

³ Friedrich Giese, *Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu meselesi* (*Türkiyat meem.*, İstanbul, 1925, I. 155-171).

⁴ *Encyclopédie de l'Islam*, III, 1082, mad. Osmanek.

⁵ *Ayn esr.*, III, 1075, mad. Osman.

Osmanlı tarihlerinde bu ismin 'Osman' şekli kaydedilmektedir. Hattâ Orhan'ın sikkelerinde,¹ Bursa'daki kitâbesinde² ve tuğrasında³ da aynı şekil mevcuttur. Fakat osmanlı şeceresinin tetkiki bu ismin Ertuğrul'un, ceddinin ve kendisinin diğer oğullarının, nihayet torununun türkçe olan isimleri ile bir tezat teşkil ettiğini göstermektedir.⁴ Ekseriyeti teşkil eden türkçe isimler içinde arapça 'Osman'ın bulunması kolayca kabil-i izah olamayacağı için, J. H. Kramers, devletin müessesinin, Ertuğrul'un oğlu olmayıp, islâm dinine riayet hususunda türkmenlerden çok daha fazla mutaassıp bir zümreye mensup olması ihtimâlini ileri sürdü.⁵ Çok eski eserlerin ifadeleri dururken, böyle bir ihtimâlin hakikati temsil etmesi imkânı yoktur.⁶ O hâlde Ertuğrul'un oğlunun 'Osman'dan başka bir isminin olup olmadığını veya bu isme benzer bir ismin sonradan islâmî şekle sokulup sokulmadığını aramak icap ediyor:

1. Moravscık bir çok bizans müverrihlerinin eserlerinde ve bilhassa Georgios Pachymeres (1242 — 1310) ve Nikephoras Gregoras (1295 — 1360) da Atman-Atuman isminin mecudiyetini, muhtelif misallerle, ortaya koymuştur.⁷ Kendisinin dediği gibi, arap halifesinin ve osmanlı âilesine mensup diğer eşhas isimlerinin ahlına sadık transkripsiyonunu kaydeden bizans menbâlarında bu hususî şekillerin görülmesi hakikaten şâyân-ı dikkattir.

2. Şihâb al-Dîn b. Fazl Allâh al-'Umari'de ارخان بن طمان şekli bulunuyor.⁸ Bunun al-'Umari'ye mâlûmat veren بلان الجنوى 'ye âit olması muhtemeldir. Aynı eserin diğer bir yerinde, şeyh Haydar al-'Uryân'a istinaden, 'Osman' isminin kaydedildiği görülmektedir.⁹

¹ Osmanlı imp. ilk sikkeleri ve ilk akçeleri (TOEM, sayı 48, s. 356, 362, v.d.).

² A. Tevhid (TOEM, 1914, s. 318) ve P. Wittek, *The Rise of the Ottoman Empire* (London, 1938), s. 53.

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihine âit yeni bir vesikanın ehemmiyeti ve izahı ve bu münasebetle osmanlılarda ilk vezirlere dâir mütalâa* (Belleten, 1939 IX, 102, levha LXXVIII). Ayrıca aynı mecm. XIX. 280

⁴ Osmanlı şeceresindeki türk isimleri için bk.; P. Wittek, *Der Stummbaum der Osmanen* (Der Islam, 1925, XIV, 94—100).

⁵ J. H. Kramers, *Wer War Osman?* (Acta Orientalia, VI, 242); *EI*, IV, 1075.

⁶ Krş. Şams al-Dîn Muhammed al-Cazarî (M. Halil Yınanç, *Düstürnâme-i Enveri methali* (İstanbul, 1930), s. 87 ve Ahmedî (N. Sami Banarlı, *Dâsitân-ı tevarih-i mülûk-i â-li Osman* (İstanbul, 1939), s. 65.

⁷ Bk. *Türk tarihi bakımından bizans kaynaklarının ehemmiyeti* (İstanbul, 1937), t. 13—16; Pachymeres'deki Atman ismi için bk. P. Wittek, *Das Fürstentum Mentese* (İstanbul, 1934), s. 19.

⁸ F. Taesehner, *Al-'Umari's Bericht über Anatolien* (Leipzig, 1929), s. 41.

⁹ *ayn. esr.*, s. 22.

3. Yazıcı-zâde Ali'nin *Tārîh-i âl-i Selçuk* isimli eserinin Topkapı sarayında bulunan bir nüshasının başında (Revan köşk. nr. 1391) Dede Korkut'tan naklolunan parçalar meyanmda : „oğlancukların ağlatmayan, tokların bañlatmayan, nākāsların çaldırmayan اوتمان اوغلی...“ şeklinde bir ibare mevcuttur.¹

4. Bayezid II. devrinde yazılan *Velâyetnâme-i Hacı Bektaş-ı Velî*'de ² bulunan

*zıkr olan Erduğrul Alptñ ey 'azîz
var idi اوتمان nām bir oğlı nîz*

beyti de aynı şekli ihtiva etmektedir.

Bu şekiller nazar-ı dikkate alınır ve uçlarda, millî âdet ve an'anelerini unnutmadan, yaşayan türk boyları arasında, biri islâmî ve biri de an'anevî olmak üzere, iki ismin kullanıldığına pek çok tesadüf edildiği düşünülürse, Osman'ın da diğer bir ismi olduğu kabûl edilebilir.

Bu ismin *Selçuknâme*'m arkasında ve *Velâyetnâme*'de görüldüğü vecihle, Otman olması muhtemeldir. Otman isminin türkler arasında kullanılması hususunda, nâdir olmakla beraber, bâzı misâllere tesadüf etmemiz, ³ bunun Osman'dan muharref olması ihtimalini zayıflatmaktadır. Bizans kaynaklarındaki Atman, Atuman ve Otman şekilleri, bu hususta diğer bir delil olarak ileri sürülebilir.

Bununla beraber, Tuman şekli de kolayca reddedilemez. Bu isim eskiden beri türkler arasında büyük bir rağbet kazanmıştır. Hiung-nu hükümdarı Tuman, bu hususta en eski misâli teşkil eder. İslâm menbâlarında da İshâk b. Muslim 'Ukaylı'nın Erminiye ve Alan gazasında, kendisi ile sulh yaptığı bir Tumanşâh'tan bahsolunuyor. ⁴ Ayrıca Muzaffe-

¹ Bk. *Türk tarih, arkeologya ve etnografya dergisi*, (temmuz, 1934), II, 243 ve O. Şaik Gökyay, *Dede Korkut* (İstanbul, 1939), s. 121 de Atsızın neşri.

² Bu velâyetnamenin Ankara'da Hacı Bektaş-ı Velî tekkesinden gelen kitaplar arasında nr. Al 2/105 ve İstanbul'da iki tam nüshası mevcuttur.

Bk. Baha Saïd, *Bektaşîler* (*Türk Yurdu*, 1927, V, sayı 26, s. 143).

³ Otman ismi hakkında bk. *Cāmî' al-ıavârîh*, بولوغان خاتون دختر اوتمان (*Geschihte Gazan Han's aus dem Tarih-i Mubarek-i Gazanî des Rasid al-Din*, nşr Kari Jahn, 1940, s. 14). 833 tarihinde Timur ile Anadolu'ya gelen kalenderî-huruiî babalarından, Hüsam Şah diye de anılan, bir şahsın ismi de Otman idi (hk. *Otman Baba velâyetnâmesi*; Ankara kütüp., Hacı Bektaş tekkesinden gelen kitaplar arasında; krş. Hasan Fehmi, *Türk yurdu*, V, 27; A. Gölpınarlı, *Yanus Emre* (İstanbul, 1936, s. 310). Ayrıca Otmanlı isimli köye de tesadüf olunuyor (bk. *Köylerimiz*, 491).

⁴ Tabarî, *Annales* (nşr. M. J. De Goeje), 2. seri, III, 1935, sene 120.; İbn al-Ağîr (nşr. Tornberg)'de 117 ve 121 seneleri vekâii arasında, V, 137, 180.

riler tarihindeki âsi Tuman,¹ *Timurnâme*'lerde sık sık geçen Tuman² ve Tuman Bahadır, İbn Baţţûta 'nm, Erzurum 'da zâviyesine nâzil olduğu Ulfatî Ahî Tuman,³ Mısır Memlûkler devrinde evvelâ devadar-ı kebir⁴ ve sonra sultan olan Tuman Bay, Akkoyunlu tarihinde görülen Tuman Başan⁵ v. b. ismin türklerin yayıldığı coğrafi sahalarda kullanıldığını göstermeğe kifayet eder. İşte 'Umari 'nin bildirdiği gibi, Osma 'nm bu ismi kullanmış olması da ihtimâl dahilindedir. Osmanlıların mensup olduğu Oğuz boyunun cedd-i âlâsı Kâyi Han 'ın Tuman isimli bir oğlu olması⁶ bu ihtimalde büsbütün kuvvet vermektedir.

Bütün bu şartlar karşısında şimdilik kat'î bir hüküm vermek imkânı yoktur.⁷ Bununla beraber esas itibariyle Osman 'ın Otman ve Tuman isimlerinden birini taşımış olduğu kuvvetle ileri sürülebilir.⁸

¹ *The Ta'rih-i Guzida of Hamdu'llah Mustawfi-i-Qazvini*, 1910, GMS, XIV, 624,

² Nizâm al-Dîn, *Zafernâme* (nşr. Felix Tauer), s. 20. v. d.; İbn 'Arabşâh *Tamerlane or Timur the Great Amir*, trc. J. H. Sander (Londra, 1936) 277, 310-311; Claviyo, *Embassyto Tamerlane*, trc. G. le Strange (Londra 1928).

³ *Seyahatnâme*, Mısır tab., 1828, I, 190; M. Cevdet, *L'Éducation et l'Organisation des gens administratifs et industriels en Asie Mineure et Syrie* (İstanbul, 1932), s. 129.

⁴ *Die Chronik des Ibn İjâs* (nşr Paul Kahle ve M. Mustafa) (İstanbul, 1931), 434.

⁵ Ebu Bekr-i Tahrânî, *K. Diyarbekriyye* (Mükrimin Halil Yınanç 'ın hususî kütüphanesindeki nushadan istinsah edilen hususî bir nüsha s. 69).

⁶ *Şeceres-i Terâkime*, nşr. TDK. (İstanbul, 1937) 32a. Raşîd al-Dîn'deki *Oğuznâme*-de de Tuman Han ismi vardır. Bk. Orhan Şâik, *Dede Korkut*, s. XIX: نان آن یسر تومان نان

⁷ 792 de İsmâ'îlî b. Muhammed Aksarayî 'nin yazdığı söylenen ve *Tazkirat al-'ibar* unvanını taşıyan bir eserde (yegâne nüshası Konya da Mes'ud Koman 'da) Osman 'ın asıl isminin K a r a B o ğ a olduğu yazılıdır. Fakat mezkûr kitabı gören selâhiyetli kimselerin bunun muahhar ve uydurma hîr telif olması ihtimalini kuvvetle ileri sürmeleri, bu rivayete itimad edilmemesini icap ettirmektedir.

⁸ Bâzi menbâlarda 'O s m ā n 'ın sonuna -cuğ eklenmektedir. Bk. İbn Baţţûta (Kahire, 1928, I, 197), İbn Haldûn (V, 562), *Kitâb-durr al-manzûm* (Fatih kütüp, nr. 4357, V. 24 a) F. Giese de, Donado da Lezze v.s. de görülen -zieh 'in de -cuğ 'tan başka bir şey olmadığını söylüyor (bk. *Türkiyat mecm.*, İstanbul, 1925, I, 155).